

putnici koji su upoznati sa načinom proizvodnje u Srbiji i u turskim provincijama Makedoniji, Rumeliji i Bugarskoj vele da su zemljoradnja uopšte i sve grane narodne industrije na mnogo višem stepenu razvijene u pomenutim podjarmljenim turskim provincijama no u „slobodnoj“ Srbiji. Ko god poznaje jadno stanje srpskog seljaka neće se nimalo začuditi tome. Kad se još uz to doda da je činovnička klasa po samom svom položaju morala primiti način življenja sa Zapada, sa više ugodnosti i više troška, da se je u višim klasama činovničkim, koje većinom ništa ne rade, morao razviti luksuz, da je posle taj način življenja morao zahvatiti i druge staleže koji su bili u neposrednom dodiru sa činovnicima i da [su] se, na taj način, u znatnom delu srpskog naroda morale stvoriti potrebe koje prevazilaze snagu narodnog proizvodjenja, — onda se tek vidi posledica sistema uprave u Srbiji.

Pisac Srbende i gotovana nacrtao je istinito odnošaje proizvoda i trošača u Srbiji,[1] (ali podaci koji bi imali stalnog naučnog temelja — statističke cifre — još su malo poznati. Međutim, i ono malo dovoljno je da se užasne svaki „pravi prijatelj slobode i napretka naroda“ od „napredovanja“ srpskog naroda otkako se je počeo da „civilizira“. Po računima državnog statistika V. Jakšića, od 1843. do 1863, dakle za 20 godina, od 100 srpskih porodica 20 ostalo je bez imanja. Mada ti statistički podaci nisu pouzdani, opet je ovo osiromašavanje naroda tako naglo da, ma kakvu pogrešku pretpostavili u ciframa, njihov se značaj ne umanjuje. Uostalom, i bez statističkih cifara, koji je iole lično poznat sa materijalnim stanjem srpskog naroda verovaće da te cifre nisu preterane. Materijalna sirotinja morala je sa sobom povući moralni pad naroda. Srpski narod, koji je pokazao onakvu energiju u početku ovog veka u svojoj borbi za oslobođenje, u današnje vreme postao je „telo bez duše“. Potpuna apatija za sve što neposredno ne zaseca u dobijanje „nasušnog hleba“ — to je karakteristika današnjeg naroda u Srbiji. Samo da spomenem taj jedan fakt: da kod tolikih ustanaka za oslobođenje što se zbiše u poslednje vreme na Balkanskom Poluostrvu: narod srpski i Kneževina ostade nepomičan kao da se to njega ništa ne tiče. Birokratska sistema uspela je da uguši u njemu svaku ličnu inicijativu. Neka se sravni s ovim lična energija i preduzimljivost grčkog, vlaškog i samog bugarskog naroda za svoje oslobođenje, pa da se uvidi kako su duboko pali potomci Karađorđa i Miloša. U Srbiji je sve ostavljeno vlasti. Samo oduševljenje naroda ostavljeno je da se fabricira „knjaževskim ukazom“ za 24 sata kad bude njegova volja.